

**Decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van
uitzonderlijk belang**

"Het topstukkendecreet"

Bescherming van meesterwerken door het topstukkendecreet

Op 15 januari 2003 keurde het Vlaamse Parlement het decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang – het zogenaamde 'topstukkendecreet' – goed. Dit decreet regelt de bescherming van het belangrijkste roerend cultureel erfgoed dat omwille van zijn uitzonderlijke archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis voor de Vlaamse Gemeenschap bewaard moet blijven.

Er zal een beperkte lijst worden opgesteld van de zeldzame en onmisbare topstukken in Vlaanderen waarop het topstukkendecreet van toepassing zal zijn. Voor deze topstukken gelden beschermingsmaatregelen inzake fysische ingrepen. Verder kunnen voor deze topstukken restauratiesubsidies aangevraagd worden. Het topstukkendecreet behelst ook een uitvoerreglementering (buiten de Vlaamse Gemeenschap brengen) voor topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij een eventuele weigering van de uitvoervergunning. De eventuele aankoop gebeurt tegen de internationale marktwaarde.

Vlaanderen kende tot op heden geen toegepaste wetgeving en nauwelijks enige traditie op het vlak van bescherming van roerend erfgoed van uitzonderlijk belang. De lotgevallen van het unieke ensemble schilderijen van Joachim Beuckelaer, die sinds 1986 als bruikleen in het Museum voor Schone Kunsten in Gent hingen en nu te bewonderen zijn in de National Gallery in Londen, zijn hiervan de meest recente getuige. Verder in het geheugen ligt de verkoop aan het Getty Museum in Californië van James Ensor's onbetwiste meesterwerk "Intrede van Christus te Brussel".

Met het topstukkendecreet heeft Vlaanderen nu een wettelijk kader gecreëerd voor de bescherming van die cultuurgoederen die omwille van hun bijzondere archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis voor de Vlaamse Gemeenschap in Vlaanderen bewaard moeten blijven.

Het decreet gaat er van uit dat het positief is voor de uitstraling van Vlaanderen dat belangrijke stukken uit ons cultureel erfgoed aanwezig zijn op vooraanstaande internationale museale podia. Tegelijkertijd is het evenwel ook belangrijk dat een deel van dit erfgoed blijvend in Vlaanderen te bewonderen en te bestuderen valt. Het topstukkendecreet vormt dan ook een belangrijke bouwsteen in het Vlaamse erfgoedbeleid.

Evenwicht gemeenschapsrechten versus individuele eigendomsrechten

De bescherming van het roerend cultureel erfgoed is in vele opzichten een moeilijke evenwichtsoefening. Enerzijds zijn er de gemeenschapsrechten op het roerend cultureel erfgoed, anderzijds is er het recht van de eigenaar op een ongestoord genot van zijn eigendom. Enerzijds is er de noodzaak om de illegale handel in cultuurgoederen tegen te gaan, hetgeen een betere bescherming en opvolging van het roerend cultureel erfgoed vereist, anderzijds mag dit de legale kunsthandel niet ontmoedigen.

Bij de opmaak van dit decreet werd de verhouding tussen de gemeenschapsrechten en de private rechten (eigendomsrechten) van individuele eigenaars op hetzelfde goed zorgvuldig afgewogen met als resultaat een decreet dat de diverse rechtmatige belangen verzoent. Het decreet gaat dan ook uitdrukkelijk uit van de samenwerking, en niet van de confrontatie, tussen de overheid, de eigenaars, de verzamelaars en de kunsthandel. Dit blijkt onder meer uit de waarborgen in het decreet voor de eigendomsrechten van de eigenaars van topstukken.

Het topstukkendecreet hanteert het zogenaamde "**lijstensysteem**": binnenkort zal een beperkte lijst worden opgesteld van de topstukken waarop de wet van toepassing is. Enkel de "zwaargewichten" die beantwoorden aan strenge selectiecriteria zullen op de lijst van het roerend cultureel erfgoed geplaatst worden. Voordelen van dergelijk systeem zijn de rechtszekerheid voor zowel de eigenaar, de handelaar als de overheid die het gevolg is van het duidelijk statuut van de cultuurgoederen (indien op de lijst, beschermd – niet op de lijst, niet beschermd), de beperkte bureaucratie nodig om dit toe te passen en het duidelijke en beperkte toepassingsgebied.

Wie een **topstuk** uit de lijst **buiten de Vlaamse Gemeenschap** wil **bringen**, zal daarvoor de toestemming moeten vragen aan de Vlaamse regering. De Vlaamse regering heeft daarbij ook oog voor de belangen van de individuele eigenaars van het goed: een uitvoerverbod opleggen op het cultuurgoed in kwestie kan niet zonder meer binnen het kader van dit decreet. Een eventuele weigering van de toelating om een beschermd cultuurgoed buiten Vlaanderen te brengen, **verplicht** de Vlaamse overheid om met de eigenaar te onderhandelen over de **aankoop** van dit cultuurgoed. De aankoop dient te gebeuren tegen de internationale marktwaarde. De in het decreet opgenomen procedure van prijsbepaling en het recht van de eigenaar om steeds eenzijdig deze aankoopprocedure stil te zetten, vormen bijkomende garanties. Verder bevat het decreet de nodige bepalingen die tijdelijk ingevoerde cultuurgoederen uitsluiten van een opname in de 'topstukkenlijst'. Voor de financiering van dit topstukkendecreet wordt een topstukkenfonds opgericht. De Vlaamse overheid kan er ook voor kiezen om, in samenwerking met meerdere partners, het cultuurgoed te verwerven. De bewaring van het cultureel erfgoed is immers een zorg en een opdracht voor de hele Vlaamse Gemeenschap.

De bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang betekent ook het fysische behoud van topstukken. Zo voorziet het decreet beschermingsmaatregelen inzake fysische ingrepen en de invoering van een **subsidieregeling voor restauratie voor** krachtens het topstukkendecreet **beschermd voorwerpen en verzamelingen**. De kosten voor conservatie en restauratie van definitief beschermd voorwerpen komen dan ook in aanmerking voor subsidiëring tot maximaal 80% van de subsidiabele kosten.

Selectiecriteria voor topstukken: "zeldzaam én onmisbaar"

Voor de selectie van topstukken voor oplijsting worden strenge selectieparameters bepaald. In eerste instantie moet het voorwerp of de verzameling een archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis voor de Vlaamse Gemeenschap hebben. Is het antwoord op deze vraag positief, dan wordt getoetst of het voorwerp of de verzameling beantwoordt aan de selectiecriteria van **zeldzaamheid én onmisbaarheid** (cumulatief).

Zeldzaam is een roerend goed of een verzameling waarvan er nagenoeg geen andere – gelijke of gelijksoortige – in dezelfde staat binnen de Vlaamse Gemeenschap aanwezig zijn, zoals bijvoorbeeld het enige gekende kunstwerk in Vlaanderen van een beroemd en algemeen erkend schilder uit de kunstgeschiedenis.

Onmisbaar betekent dat het voorwerp of de verzameling minstens één van de volgende vier eigenschappen bezit:

-een **bijzondere waarde voor het collectieve** geheugen: het voorwerp of de verzameling is een duidelijke herinnering aan onder meer personen, gebeurtenissen of tradities die belangrijk zijn voor de cultuur, de geschiedenis of de wetenschapsbeoefening van Vlaanderen. Dit is vooral een typisch historisch selectiecriteria. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan portretten van historisch belangrijke figuren, geschilderd door een groot en algemeen erkend kunstenaar.

-een **schakelfunctie**: het voorwerp of de verzameling is een relevante schakel in een ontwikkeling die belangrijk is voor de beoefening van de kunst, de cultuurgeschiedenis, de archeologie, de geschiedenis of de wetenschapsbeoefening. Een object met een schakelfunctie toont een essentiële fase/omwenteling in het oeuvre van een kunstenaar, van een school of stijl of van een ontwikkeling in de wetenschap. Men kan bijvoorbeeld denken aan het eerste werk waarin een kunstenaar een nieuwe richting en stijl inslaat, kunstwerken waarvan de opdracht bekend is zodat zij in tijd of ruimte kunnen geplaatst worden en aan kunstwerken met een nieuwe iconografie.

-een **ijkwaarde**: het voorwerp of de verzameling is een belangrijke bijdrage in het onderzoek of de kennis van andere belangrijke voorwerpen in de kunst, de cultuur, de archeologie, de geschiedenis of de wetenschap.

De ijkwaarde is een typisch wetenschappelijke functie. Bij kunstwerken stemt de ijkwaarde bijvoorbeeld overeen met (het enige) gedateerde en/of gesignde kunstwerk van een meester op basis waarvan men de rest van zijn oeuvre kan toeschrijven en dateren. Het kunstwerk levert zo een belangrijke bijdrage in de kennis en het onderzoek van andere belangrijke voorwerpen. In de technische wetenschappen herkent men de ijkfunctie in het prototype van een belangrijk voorwerp. In de wetenschappen heeft een object een ijkwaarde als bijvoorbeeld wetenschappelijke beschrijvingen op dit object zijn gebaseerd; het is het exemplaar dat bij de beschrijving van een species is gebruikt.

-een **bijzondere artistieke waarde**: dit duidt op het artistieke belang van het voorwerp of de verzameling in vergelijking met de gekende kunstproductie. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan wat algemeen erkend wordt als het belangrijkste meesterwerk uit de edelsmeedkunst in Vlaanderen uit een bepaalde periode omwille van de constructie van het object en het gebruik en de bewerking van de materialen. Deze voorwerpen zijn de artistieke referentiewerken voor de productie van een bepaalde periode en plaats.

Een kandidaat-topstuk moet zeldzaam én onmisbaar zijn. Het kan gaan om alle types van objecten, gaande van archeologische objecten en schilderijen tot muziekinstrumenten, archieven, wetenschappelijke instrumenten, etnografische objecten enzovoort. Zowel voorwerpen in overheidsbezit, kerkelijk bezit, privé-bezit als roerende goederen die een integrerend deel uitmaken van een monument komen in aanmerking voor bescherming door het topstukkendecreet. De werkbaarheid van de bovenvermelde criteria werd intussen bewezen: bij wijze van proef stelde het Rubenianum in samenwerking met Ufsia en het Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de eeuw een proeflijst op waarin een verkennende studie werd gemaakt van topstukken in de 17de-eeuwse beeldende kunsten.

Uitvoeringsbesluiten

Op 6 februari 2004 werd ook het uitvoeringsbesluit bij het topstukkendecreet gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad, nadat het eerder op 5 december 2003 definitief werd goedgekeurd door de Vlaamse Regering. Het uitvoeringsbesluit definieert onder meer de selectiecriteria "zeldzaam en onmisbaar" waaraan een cultuurgoed moet beantwoorden om opgenomen te worden in de topstukkenlijst. De volgende stap is de samenstelling van de Raad die de regering inzake de opstelling van de topstukkenlijst zal adviseren. Deze Raad zal zich bij de opstelling van die lijst onder meer buigen over de proeflijsten die door verschillende onderzoeksteams werden samengesteld. Momenteel zijn er proeflijsten samengesteld van de 17de-eeuwse beeldende kunsten; Schone Kunsten 1789-1950; Vlaamse Primitieven; Archivalisch & documentair erfgoed; technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed; muzikaal erfgoed; kerkelijk erfgoed.